

Ekonomie veřejných statků a její význam pro vzdělání

20. LISTOPADU 2024 – Tato práce se zabývá otázkou, zda lze vzdělání klasifikovat jako veřejný statek, a implikacemi, jež z jejího zodpovězení vyplývají.

Věnuje se nejprve veřejným statkům z pohledu ekonomické teorie, přičemž představuje mainstreamové pojetí v podobě přístupu P. Samuelsona a Musgraveových, který následně podrobuje kritice pro absenci hodnotově neutrálního přístupu a kvůli nedůsledné argumentaci při odvolávání se na vládní řešení tzv. selhání trhu.

Dále se práce zabývá ekonomickou povahou vzdělání a představuje některé klíčové úvahy F. A. Hayeka týkající se jeho významu. Nastíněn je rovněž konvenční přístup ke vzdělání, který jej vnímá jako návratnou investici do lidského kapitálu.

V protikladu k němu je popsán B. Caplanův „case against education“, který naopak vidí současný vzdělávací systém jako značné plýtvání vzácnými ekonomickými zdroji. V závěru je zdůrazněno, že vzdělání představuje hodnotu především pro ty jedince, jimž se ho dostává, a je zpochybněna teze, že vůbec existuje něco takového jako „hodnota pro společnost“.

Štěpán Drábek

Štěpán Drábek je ekonom a analytik Institutu liberálních studií. Zabývá se ekonomickou teorií, metodologií ekonomie, makroekonomií, monetární ekonomii.

Institut liberálních studií

Český nezávislý think-tank založený v červenci 2020, navazující na tradice českého liberálního myšlení.

Svoboda jednotlivce, volný trh, malý stát a mír.

Tato práce vznikla jako soutěžní příspěvek do 17. ročníku ekonomické soutěže International Vernon Smith Prize 2024 pořádané lichtenštejnským European Center of Austrian Economics Foundation. Autor by tímto rád poděkoval Ing. Róbertu Chovanculiakovi, Ph.D. za připomínky k české verzi textu a Arturovi Sieradzkimu, M.Sc. za komentáře k anglické verzi textu. Za všechny vyskytující se chyby či nepřesné formulace je však zodpovědný pouze autor.

Anglický originál práce je k dispozici na inlist.cz/studie-a-sborniky.

1. Ekonomie veřejných statků

Ekonomie rozlišuje celou řadu statků podle různých kritérií. Jedním z takovýchto hledisek je vylučitelnost ze spotřeby společně s rivalitou jejich užívání jednotlivými spotřebiteli. Právě dle tohoto kritéria dělíme statky na soukromé a veřejné.

Standardní a dodnes v ekonomických učebnicích¹ používaná definice veřejných statků vychází z článku Paula Samuelsona (1954; s. 387), v němž tvrdí, že veřejné statky (či jeho slovy kolektivní spotřební statky [„collective consumption goods“]) jsou takové statky, u nichž platí, že *„spotřeba takového zboží kterýmkoli jednotlivcem nevede k žádnému snížení spotřeby tohoto zboží jiným jednotlivcem“*. Inman (1987; s. 653) obdobně vyjadřuje povahu takových statků slovy *„více pro tebe neznamená méně pro mě“*.

Druhým kritériem, které musí statek splňovat v konjunkci s prvním, aby se jednalo o čistě veřejný statek, je možnost vylučitelnosti ze spotřeby, tedy znemožnění užití určitého statku některým spotřebitelům ze strany producenta tohoto statku. Samuelson (1954) se při zkoumání veřejných statků původně zabýval pouze rivalitností spotřeby, toto druhé kritérium představili až o pár let později (Musgrave & Musgrave 1989). Tím se tedy dostáváme k současné definici veřejných statků, které Samuelson & Nordhaus (2009; s. 37) popisují jako takové statky, jež *„může užívat každý a z nichž nikdo nemůže být vyloučen“*.

Opakem takových statků jsou statky ryze soukromé.² U nich platí, že zvýšení počtu jejich spotřebitelů omezuje možnost ostatních tyto statky spotřebovat (tj. jsou rivalitní) a současně že jejich výrobci či poskytovatelé jsou schopni spotřebitelům znemožnit využívání takových statků. Mezi čistě soukromé statky tak patří například potraviny, pohonné hmoty či služby restaurací.

Napříč různými ekonomickými školami panuje konsenzus, že volný trh je schopen zajistit efektivní využívání zdrojů při poskytování čistě soukromých statků.³ Jak nás poučil již Adam

¹ Viz např. Mankiw (2015).

² Dle dvou výše představených kritérií můžeme statky rozčlenit do čtyř různých kategorií. Pro účely tohoto textu se věnuji pouze dvěma pomyslným extrémům – čistě veřejným a čistě soukromým statkům. Mezi těmito protipóly však nacházíme celou řadu důležitých statků, viz Mankiw (2011; s. 218–219).

³ Takové stanovisko se nachází například v Musgrave & Musgrave (1989; s. 42). Tato teze byla pak zvláště akcentována ekonomy rakouské školy (kteří však povětšinou neuznávali výše představená kritéria distinkce mezi statky jako legitimní).

Smith, ačkoli na trhu každý sleduje v prvé řadě svůj vlastní prospěch, výsledkem – možná poněkud kontraintuitivním – je, že blahobyt všech vzrůstá. Ze vzájemně dobrovolného obchodu totiž *ex definitione* profitují všechny zúčastněné strany. David Hume, učitel Smithův, navíc poznamenal, že trh umožnil „*sloužit jinému bez toho, že by se mu prokazovala skutečná laskavost*“, čehož důsledkem je, že je v „*zájmu dokonce i špatných lidí, aby jednali pro obecné dobro*“.

Tržní proces, zjednodušeně řečeno, funguje tak, že jsou prostřednictvím cenových změn producentům statků vysílány signály, které je informují o tom, co mají vyrábět, v jakém množství, v jaké kvalitě a pro koho. Tyto abstraktní signály přitom zhmotňují konkrétní preference nakupujících spotřebitelů.⁴ Klíčovou roli pak na trzích hraje také konkurence, která vyvíjí tlak na to, aby se výroba statků co nejpřesněji řídila preferencemi těchto jednotlivců.

Dle mainstreamové ekonomie však totéž neplatí u statků veřejných, které přinášejí pozitivní externalitu, a proto údajně nutně vedou k selhání trhu.⁵ Jejich samotnou charakteristikou je totiž fakt, že je náročné či prakticky nemožné vyloučit z jejich spotřeby ty jedince, kteří za ně nezaplatili. Racionálního spotřebitele vede taková incentiva k nežádoucímu chování, kdy využívá služeb takových statků, aniž by za ně zaplatil či výrobcům jakkoli kompenzoval náklady za jejich poskytování. Takovou situaci ekonomové nazývají *problém černého pasažéra*. Pakliže však spotřebitelé za takové statky neplatí, jejich producenti nemají důvod je poskytovat. A tak vzniká stav, kdy maximalizace osobního prospěchu obou stran již nevede k oboustranně výhodnému výsledku, čímž je zpřetrhán řetězec produktivních vztahů.

Dle Samuelsona vyžaduje *paretovsky-efektivní* alokace zdrojů, aby suma mezních užitek jednotlivých spotřebitelů byla rovna mezním nákladům na dodatečnou jednotku příslušného veřejného statku. U veřejných statků však dochází k tomu, že suma mezních užitek spotřebitelů – protože se mezi nimi vyskytují i černí pasažéři – převyšuje mezní náklady jejich

⁴ Ludwig von Mises (1966; s. 269–271) pak dochází k závěru, že ačkoli je v tržní společnosti řízení všech ekonomických záležitostí úkolem podnikatelů, a přestože právě oni jsou pomyslnými kormidelníkem lodi, kapitánem této lodi jsou spotřebitelé, kteří jsou těmi, kdo v konečném důsledku rozhodují o chodu výroby.

⁵ Viz např. Samuelson & Nordhaus (2009; s. 36).

poskytovatelů, a to pak údajně nevyhnutelně vede k tržnímu selhání a neefektivní alokaci zdrojů.⁶

Nyní jsme představili „učebnicový přístup“ k veřejným statkům, jak lze vzhledem k jeho dalekosáhlému významu označit směr vytyčený Samuelsonem a Musgraveovými. Až doposud lze jejich výklad považovat za legitimní pozitivní analýzu některých vlastností statků a důsledků, které z jejich povahy vyplývají. Problém však nastává tehdy, když z této identifikace vlastností statků a arbitrárního členění na jejich základě vytvořeného vyvozují tito autoři a jejich učenci silné normativní závěry ospravedlňující výrazné státní zásahy do tržní ekonomiky.⁷

Samuelson (1954; s. 388) explicitně píše, že žádný decentralizovaný cenový systém nedokáže zajistit optimální množství veřejných statků.⁸ Dle něj by proto do hry měla vstoupit viditelná ruka vlády [„the visible hand of government“], která nesoulad mezi poptávaným a nabízeným množstvím veřejných statků srovná do společensky efektivní rovnováhy.⁹ A to konkrétně tak,

⁶ V tuto chvíli by bylo příhodno uvést, že se externality zcela běžně vyskytují i u čistě soukromých statků, a přesto nepředstavují nepřekročitelné bariéry pro jejich poskytování. Jako příklad lze uvést situaci, kdy výstavbou úspěšného podniku v určité lokalitě dojde k růstu poptávky po těch službách, jež jsou v dané lokalitě poskytovány. To zvyšuje tržby těchto podniků, přestože jejich vlastníci pro to nemuseli „ani hnout prstem“, tím pádem profitují z uzavření kontraktů, jichž se neúčastnili. Podobných příkladů napadne bystrého čtenáře mnoho. Hampl (2001; s. 117) proto tvrdí, že existence pozitivních externalit *per se* nemůže být ospravedlněním státního zásahu. Externality, jak víme z děl Ronalda Coase, nevznikají kvůli nějakému mytickému selhání trhu, nýbrž jednoduše proto, že jsou u takových statků vysoké transakční náklady spojené se soukromým vyjednáváním. Pro výši transakčních nákladů je přitom zásadní míra ochrany soukromého vlastnictví. Zanedbává-li stát svoji roli tím, že důsledně nevymáhá zákony a předpisy k ochraně soukromého vlastnictví, nelze se divit, že zde nevzniká prostor pro trh – tvrzení, že zde trh selhal, je pak naprosto liché.

⁷ Pro distinkci mezi pozitivní a normativní ekonomikou viz Friedman (1966).

⁸ K podobnému závěru došli i Musgrave & Musgrave (1989; s. 6): „*Výroba nebo spotřeba určitého zboží je takového charakteru, že ji nelze zajistit prostřednictvím trhu.*“

⁹ Samuelson a Musgraveovi však zdaleka nebyli jedinými ekonomy, kteří se odvolávali na vládu při řešení problémů veřejných statků. Ve skutečnosti je i dle Adama Smitha [1776; kniha č. 5, kap. č. 1, část č. III] jednou ze tří funkcí vlády „*vybudovat a udržovat takové veřejné instituce [...], které jsou sice společnosti jako celku nanejvýš prospěšné, ale jsou takové povahy, že užitek z nich by jednotlivci nebo malé skupince lidí nikdy nemohl nahradit výdaje na ně vynaložené.*“ A podobně argumentoval také David Hume (1978 [1739–1740]; s. 538), když psal o příkladu s vysušováním louky, z něhož následně vyvodil, že pouze díky státu se stavějí mosty, otevírají přístavy, budují opevnění a funguje armáda.

že uvalí daňové břímě na všechny své občany (tedy i na černé pasažéry), z nichž bude poté financovat služby veřejných statků.¹⁰

Jedním z ústředních problémů Samuelsonova přístupu je, že vychází z metodologie *ekonomie blahobytu* [„welfare economics“], která staví na předpokladu vševědoucnosti vnějšího pozorovatele. Příznivci tohoto myšlenkového směru předpokládají – ačkoli většinou implicitně, že je ekonom schopen „vidět do hlav“ jednotlivým ekonomickým aktérům a číst jejich preferenční funkce. Díky tomu je pak také s to jednoznačně rozhodnout, jak by měli jiní jedinci jednat, aby maximalizovali svůj užitek. Navíc je mu umožněno utilitaristicky sčítat užitky jednotlivých lidí a volit mezi různými agregáty užitků k dosažení celospolečensky nejvýhodnějších jednání.

James Buchanan však celý tento přístup podrobuje kritice. Nejdříve jasně deklaruje, že užitek „je subjektivně *měřitelná veličina*“ (Buchanan, 1959; s. 126). Dále argumentuje, že z preferencí jednotlivců nelze sestavit žádnou „společenskou“ stupnici hodnot, protože jejich preference se projevují až při samotném jednání, a nemohou tedy být známé *a priori*. Nakonec dochází k závěru, že veřejné statky jsou z pohledu ekonomie statky jako kterékoli jiné. A otázka, zda se takových statků poskytuje „příliš málo“, není předmětem vědeckého zkoumání v rámci pozitivní ekonomie.

Dle Buchanana (1959) je vůbec koncept selhání trhu bezobsažný. Tržní výsledky vskutku nemusejí odpovídat představám a záměrům konkrétních lidí. Z toho však nevyplývá, že trh, tedy skupina dobrovolně interagujících jedinců, plodí následky, které by musely být cíleně „napravovány“ donucením centrální autority.

Hampl (2001; s. 114) navíc poukazuje na to, že Samuelsonův přístup k veřejným statkům má též problém sémantického rázu. Zdá se totiž, že označení „čistě veřejný statek“ nebylo pro druh statků vyznačujících se Samuelsonem a Musgraveovými definovanými vlastnostmi zvoleno náhodně, nýbrž zcela záměrně tak, aby byl ve čtenářích vyvolán dojem, že povaha některých statků je přímo předurčuje k tomu, aby byly poskytovány státem. Implikace, že jelikož jsou tyto statky veřejné, musejí být *ipso facto* i veřejně poskytované a z veřejných rozpočtů financované, je však *non sequitur*.

¹⁰ Za zmínku stojí postřeh Misesa (1966; s. 719): „Je důležité mít na paměti, že vládní zásahy vždy znamenají buď násilné chování, nebo jeho hrozbu. Prostředky, které vláda využívá k jakýmkoli účelům, pocházejí z daní. A daně lidé platí, jelikož se bojí postavit jejich výběrčím.“

2. Ekonomická povaha vzdělání

Vzhledem k definici veřejných statků, kterou jsme objasnili výše, se musí zdát překvapivé, že právě vzdělání bývá často uváděno jako jejich typický příklad. Na *Stanford Encyclopedia of Philosophy* je dokonce vzdělání zmíněno jako druhý příklad veřejných statků hned po národní obraně. Vzdělání je však spíše jedním z nespočtu statků, které se nacházejí mezi dvěma protipóly v podobě čistě veřejných a čistě soukromých statků. Vyznačuje se totiž tím, že lze určité jedince vyloučit ze spotřeby (univerzity i jiné druhy škol zcela běžně odmítají mnohé studenty), avšak současně není jeho spotřeba plně rivalitní (poslech přednášek jedním studentem nemusí nijak omezovat studenty jiné).¹¹

I kdyby však mělo vzdělání splňovat spíše charakteristiky statku veřejného než soukromého (což je přinejmenším sporný předpoklad), nelze z toho učinit závěr, že může být poskytováno pouze státem. Takové stanovisko lze vyvrátit už jen tím, že původně byly školy soukromé a jejich návštěvnost výlučně dobrovolná.¹² Vlády až později a postupným procesem získávaly ve vzdělávání stále větší roli.¹³ Abychom tuto část eseje uzavřeli, lze prohlásit, že z pohledu

¹¹ Zde by se hodilo zdůvodnit, proč nebylo vzdělání klasifikováno jako soukromý statek. Čistě soukromý statek je v této práci považován za poněkud extrémní případ, jenž musí dokonale splňovat obě vlastnosti – jak vyloučitelnost ze spotřeby, tak rivalitnost. To se o vzdělání říci nedá, jelikož jeho spotřeba není zcela rivalitní (ačkoli platí, že vzdělání je spíše statkem soukromým než veřejným). Je však záhodno poznamenat, že tyto vlastnosti nejsou jakýmsi objektivními a jasně danými rysy, nýbrž spíše předmětem našeho subjektivního posouzení míry, do jaké jimi příslušný statek disponuje.

Bylo by však správné rozlišovat stupně vzdělání. Lze totiž argumentovat, že čím základnější je úroveň školství, tím spíše může představovat pozitivní externality pro jiné účastníky společnosti. Například díky šíření gramotnosti (včetně té matematické [„numeracy“]), případně také jakési společné kultury či morálky na základních školách může spolupráce ve společnosti probíhat snáze, což může mít příznivé – ač ne nutně přímé – důsledky. Avšak u vysokého školství podobně argumentovat nelze, neboť – jak ukázal Caplan (2018) – to představuje spíše externality negativní.

¹² Tento závěr se vyskytuje například ve Friedman & Friedman (1980). West (1994) obdobně ukazuje, že až do roku 1883 nebyly ve Velké Británii žádné státní dotace pro školy, přičemž první zákon, který položil základy veřejným školám, byl podepsán v roce 1870. Lze tedy prohlásit, že *stejně jako je právo starší institucí než zákonodárství* (viz např. Hayek (1998)), *instituce vzdělávání časově předcházela vzniku veřejných škol*.

¹³ Friedman & Friedman (1980; s. 150) však na příkladu USA uvádějí, že *„vládní kontrola byla až do dvacátého století především na místní úrovni“*.

ekonomické teorie není opory pro přesvědčení, že služby vzdělání musejí být poskytovány výhradně státem.¹⁴

Je příznačné, že se téměř všichni slovuční ekonomové tématu vzdělání v některých svých dílech alespoň okrajově věnovali, neboť je to ostatně právě jejich obor. Mezi významnými ekonomy ovšem existují rozdíly, co se týče aspektů vzdělání, u kterých spatřují prvořadý význam. Pro účely této práce je možné se zabývat pouze malým zlomkem jejich důležitých úvah týkajících se této problematiky a nastínit přístupy pouze několika mála autorů.

F. A. Hayek byl přesvědčen, že vzdělání je pro kteréhokoli jedince hluboce prospěšné.¹⁵ Pozoruhodné však je, že – vzhledem k tomu, že bývá Hayek obecně považován za liberálního myslitele – dokonce jasně deklaroval, že je vzdělání nejen v zájmu jedinců samotných, nýbrž společnosti jako celku: *„Existují rozličné důvody, proč může být v zájmu celé společnosti, aby se znalosti dostaly k lidem, kteří nemají příliš mnoho incentív k tomu, aby o ně usilovali nebo aby pro jejich získání něco obětovali.“* (Hayek, 2011 [1960]; str. 499). Každý člen společnosti by tak – dle Hayeka – měl mít zájem na tom, aby se jeho bližním dostalo co možná nejlepšího vzdělání.

Hodilo by se však poznamenat, že Hayek nespatořoval význam vzdělání pouze v jeho potenciálním ekonomickém využití.¹⁶ Dle Hayeka (1991 [1944]; str. 142) je totiž největším přínosem, který může univerzita člověku dát *„objev, že učit se, porozumět věcem, může být největším lidským potěšením a jediným, které se nikdy nevyčerpá“*.

¹⁴ Například Milton Friedman (1980) představil svůj slavný „voucher plan“, jímž demonstroval, že je možné hradit z daní vzdělání všech dětí, aniž bychom museli mít veřejné školy. Tento systém by ve zkratce fungoval tak, že by byla každému rodiči vládou udělena poukázka, která jej opravňuje zaplatit určitou výši školného pro jeho dítě, přičemž by se jednalo o školu jeho výběru. Takto by do školství byl přidán klíčový prvek v podobě konkurence a tlaku na zlepšování služeb jednotlivých škol. Murray Rothbard (2006, kap. 7) je ve své argumentaci ještě daleko radikálnější, když navrhuje naprostou odluku školství od státu a úplné přenechání tohoto odvětví volnému trhu. Bryan Caplan (2018; s. 7) obdobně prohlašuje: *„Domnívám se, že nejlepší vzdělávací politikou je žádná vzdělávací politika: oddělení školy od státu.“*

¹⁵ Viz např. Hayek (2011 [1960]; str. 498): *„Znalosti jsou možná hlavním statkem, který je možné získat za určitou cenu, ale ti, kdo jimi dosud nedisponují, často nedokáží rozpoznat jejich užitečnost.“* Viz též Hayek (1988; str. 21): *„Člověk se nerodí moudrý, rozumný a dobrý – musí se učit, aby se takovým stal.“*

¹⁶ Srov. s Caplan (2018; str. 2): *„Učení nemusí být užitečné. Učení nemusí být inspirativní. Když však učení není ani užitečné, ani inspirativní, jak jinak bychom ho mohli nazvat než marnotratným?“*

Mainstreamová ekonomická teorie vnímá vzdělávání se jako formu investice do vlastního lidského kapitálu.¹⁷ Díky vzdělání může jedinec nabýt znalostí a dovedností, které poté mohou zvýšit jeho produktivitu, čímž může získat též lepší uplatnění na pracovním trhu. A jelikož některé společenské instituce (obzvláště ty politické) fungují tím lépe, čím vyššího vzdělání se jedincům, kteří jejich chod mohou usměrňovat, dostalo, je – tvrdí se – v zájmu celé společnosti usilovat o co nejvyšší míru vzdělanosti napříč celou populací. Odtud pak pramení domáhání se rozsáhlejších „investic“ ze strany vlády do veřejného školství, a to nejen z řad ekonomů.

Takováto argumentace však – možná nevědomky – staví rovnítko mezi vzdělání a školství. Implicitně totiž předpokládá, že lepšího vzdělání se může dosáhnout – buďto jedine, nebo nejefektivněji – prostřednictvím služeb veřejných škol, aniž by byla dále zvážena hypotéza, zda současný systém veřejného školství je opravdu schopen nejvíce přispět k růstu vzdělání obyvatel (jak uvidíme záhy, mohlo by se pak jednat o *a falsis principiis proficisci*). Jinými slovy, nebudeme dále rozporovat to, že investice do lidského kapitálu v podobě vzdělávání se je pro dané jedince účinná, nýbrž toliko tezi, že veřejné školství v nynější podobě představuje k dosažení takového cíle nejpřímočařejší cestu.

Bryan Caplan uzavírá svoji objevnou publikaci *The Case Against Education* tvrzením, že „vzdělání se výrazně přeceňuje“ (Caplan, 2018; str. 285). Jeho slovy totiž platí, že typický student stráví tisíce hodin studiem látky, která nezvyšuje jeho produktivitu ani neobohacuje jeho život.¹⁸

Caplan (2018) přišel s klíčovým tvrzením, že signifikantní část hodnoty vzdělání¹⁹ – přinejmenším v současném systému, kdy je poskytováno veřejně – tkví v jeho signalizační roli. Žadatelé o práci prostřednictvím svých vysokoškolských titulů či absolvovaných vzdělávacích kurzů informují své potenciální zaměstnavatele o své produktivitě, trpělivosti a ochotě pracovat i na takových úkolech, jejichž plnění pro ně není nejkomfortnější. Všimněme si, že takovéto „signály“ v sobě nutně nemusejí obsahovat informace o tom, zda to, co se jedinec na škole opravdu dozvěděl a naučil, bezprostředně souvisí s předmětem práce, o níž se uchází. I když je tedy to, co se student ve škole naučil, pro něj vskutku zbytečné a nevyužitelné, zaměstnavatelé

¹⁷ Nejvýznačnějším představitelem tohoto přístupu je nesporně Gary Becker.

¹⁸ *Ibid.*, str. 2.

¹⁹ Dle jeho osobního odhadu tato část převyšuje 50 % a dost možná dosahuje hodnoty až 80 %. Viz Caplan (2018; str. 4).

jsou ochotni jej přijmout a na jeho mzdě mu připlatit, pakliže jeho studijní výsledky vypovídají o jeho produktivitě.

Jak ale dokazuje Caplan (2018; str. 4): „*Pokud vzdělání pouze osvědčuje kvalitu práce, bylo by pro společnost lepší, kdybychom ho všichni měli méně.*“ Plní-li totiž vzdělání výhradně roli signalizační, pak platí, že snížení jeho míry negativně neovlivní naše dovednosti, a tím ani nezanechá nepříznivý dopad na bohatství celé společnosti. Naopak by platilo, že snížení doby, kdy jsou jedinci ve veřejných školách vzděláváni, by blahobyt zvýšilo, protože by ušetřilo čas a jiné vzácné zdroje studentů, jež by mohly být přeměrovány do produktivnějších užití. Dle tohoto přístupu tedy jednoduše není pravdou, že by správnou veřejnou politikou bylo z veřejných rozpočtů podporovat systém veřejného vzdělání, který – spíše, než aby jej akumuloval – mrhá cenným lidským kapitálem.

At' už vycházíme z přístupu „ekonomie lidského kapitálu“, nebo z úvah formulovaných především Caplanem, stále je třeba akcentovat, že na vzdělání je třeba se dívat primárně jako na statek, jenž uspokojuje subjektivní potřeby těch jedinců, kteří jej užívají. Z děl rakouských ekonomů víme, že hodnota je ryze subjektivně vnímanou vlastností statků a je relevantní pouze ve vztahu ke konkrétním jedincům, kteří jsou jako jediní schopni vědět, čeho jsou ochotni se vzdát, aby získali hodnotu v podobě těch kterých statků. Zdá se však, že tato teze není dostatečně inkorporována v mainstreamové teorii, která stále užívá *contradictio in adjecto* „společenská hodnota“ či podobná rozporuplná slovní spojení.²⁰

3. Závěrečné poznámky

Cílem tohoto eseje nebylo zpochybnit problémy pojící se s charakteristickými vlastnostmi souboru takových statků, jež nazýváme „čistě veřejnými“. Tato úskalí nejsou smyšlená a tento text se nesnažil jejich závažnost bagatelizovat. Není však legitimní z nich vyvozovat závěry o tom, že takové problémy dokáže řešit pouze vláda prostřednictvím svých nástrojů nátlaku a donucení, aniž by byly důkladně zváženy tržní alternativy.²¹ Jedná se o daleko obecnější nedostatek ekonomie hlavního proudu, která dlouhodobě podceňuje soukromou iniciativu a zároveň – často nekriticky – nadhodnocuje schopnosti státu „tržní selhání“ řešit a opomíjí, že i stát může selhávat při jeho snaze o vyřešení „selhání trhu“.

²⁰ Stojí za zmínku, že Hayek (1998; str. 75) přímo v názvu jedné z kapitol druhého dílu svého *opus magnum* *Law, Legislation and Liberty* výslovně psal, že „*neexistuje žádná ‚hodnota pro společnost‘*“.

²¹ Pro četné příklady soukromého poskytování veřejných statků viz např. Chovanculiak (2024).

Školství je jen jedním z příkladů tohoto daleko širšího fenoménu. Doktrína, že co možná nejvyšší vzdělání je „v zájmu celé společnosti“, a mělo by tak být pro vládu imperativem jej poskytovat veřejně, případně za účelem zvýšení jeho dostupnosti rozšířit objem investic do tohoto odvětví vkládaných, je dnes *communis opinio*. Není pak divu, že si z těchto mylných premis značná část veřejnosti (jakož i samotní ekonomové) vyvodí závěr, že školství je veřejným statkem. Z pohledu ekonomické teorie založené na metodologickém individualismu a hodnotové neutralitě zkoumání však není pro takovéto úsudky ospravedlnění.²²

²² Pro deskripci těchto vyjmenovaných principů viz zejména Mises (2003 [1933]).

Bibliografie

- Buchanan, James M. 1959. "Positive Economics, Welfare Economics and Political Economy." *Journal of Law and Economics*, 124-138.
- Caplan, Bryan. 2018. *The Case against Education: Why the Education System Is a Waste of Time and Money*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Chovanculiak, Róbert. 2024. Progress without permission: How sharing economy, crowdfunding and cryptocurrencies transform our society. Bratislava: INESS - Institute of Economic and Social Studies.
- Friedman, Milton. 1966. "The Methodology of Positive Economics." In *Essays In Positive Economics*, by Milton Friedman, 3-43. Chicago: University of Chicago Press.
- Friedman, Milton, and Rose Friedman. 1980. *Free to Choose*. New York & London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Hampl, Mojmír. 2001. "Three Approaches to the Theory of Public Goods." *Czech Journal of Economics and Finance*, 111-125.
- Hayek, Friedrich August von. 1998. *Law, Legislation, and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*. London: Routledge.
- Hayek, Friedrich August von. 1991 [1944]. "On Being an Economist." In *The Trend of Economic Thinking: Essays on Political Economists and Economic History (Volume III of The Collected Works of F. A. Hayek, edited by W. W. Bartley III and Stephen Kresge)*, by Friedrich August von Hayek. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich August von. 2011 [1960]. *The Constitution of Liberty*. London: The University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich August von. 1988. *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. London: Routledge.
- Hume, David. 1978 [1739-1740]. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press.
- Inman, Robert P. 1987. *Markets, governments, and the "new" political economy*. Vol. II, in *Handbook of Public Economics*, by Alan J. Auerbach and Martin Feldstein, 647-777. North-Holland: Elsevier Science Publishers.
- Mankiw, N. Gregory. 2015. *Principles of Economics (7th ed.)*. Stamford: Cengage Learning.
- Mankiw, N. Gregory. 2011. *Principles of Microeconomics (6th ed.)*. Mason: South-Western Cengage Learning.

Mises, Ludwig von. 2003 [1933]. *Epistemological Problems of Economics (3rd ed.)*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.

Mises, Ludwig von. 1966. *Human Action: A Treatise on Economics (3rd ed.)*. Chicago: Henry Regnery Company & Yale University Press.

Musgrave, Richard A., and Peggy B. Musgrave. 1989. *Public Finance in Theory and Practice (5th ed.)*. Singapore: McGraw-Hill College.

Reiss, Julian. 2021. *Public Goods – Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Accessed November 2, 2024. <https://plato.stanford.edu/entries/public-goods/#DefiPublGoodDistBetwDiffKindPublGood>.

Rothbard, Murray N. 2006. *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto (2nd ed.)*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.

Samuelson, Paul A. 1954. "The Pure Theory of Public Expenditure." *The Review of Economics and Statistics*, 387-389.

Samuelson, Paul A., and William D. Nordhaus. 2009. *Economics (19th ed.)*. New York: McGraw-Hill.

Smith, Adam. 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.

West, Edwin George. 1965. *Education and the State: A Study in Political Economy*. Carmel, Indiana: Liberty Fund, Inc.